

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΛΕΞΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

1. *ἀδή, ἀδραία* 2. *ἀκραία* 3. *γάρκαν, γάρρα*

Όπως είναι γνωστό*, το γλωσσικό υλικό που αναφέρεται στην ελληνική διάλεκτο των αρχαίων Μακεδόνων είναι πρώτα πρώτα τα τοπωνύμια και τα ιστορικά κύρια ονόματα βασιλέων, στρατηγών, άλλων αξιωματούχων αλλά και απλών πολιτών. Πολλά ονόματα των τελευταίων εμφανίζονται τώρα σε πλήθος επιγραφών που βρέθηκαν σε αρχαιολογικούς χώρους της Μακεδονίας και ιδιαίτερα στη Βεργίνα και στην Αιανή. Ενδιαφέροντα είναι επίσης και τα ονόματα των μηνών των Μακεδόνων, από τα οποία ορισμένα είναι κοινά και σε άλλες ελληνικές περιοχές και πόλεις της αρχαιότητας, όπως π.χ. ο Πάναμος (ή Πάνημος, ιων.-αττ.) κοινός στη Θεσσαλία, Φθιώτιδα, Ακαρνανία, Βοιωτία, Επίδαυρο, Μυκήνες, Κάλυμνο, Κω, Ρόδο, Σπάρτη, Αμοργό κ.α.¹

Το κυριότερο, ωστόσο, γλωσσικό υλικό είναι οι μεμονωμένες λέξεις, οι οποίες δεν παρουσιάζουν ετυμολογική διαφάνεια και υπήρξαν αντικείμενο συλλογής από γλωσσογράφους, λεξικογράφους και γραμματικούς της μεταγενέστερης κυρίως εποχής της γλώσσας μας.

Ο σημαντικότερος γλωσσογράφος που αναφέρεται ότι, ως Μακεδόνας ο ίδιος, κατέγραψε λέξεις της ελληνικής διαλέκτου των αρχαίων Μακεδόνων κατά τον 3ο αι. π.Χ., είναι ο Αμερίας ο Μακεδών που έζησε στην Αλεξάνδρεια. Όμως, από το μακεδονικό αυτό λεξιλόγιο μικρό μόνο μέρος διέσωσαν κατοπινοί λεξικογράφοι και γραμματικοί, όπως π.χ. ο Αθήναιος τον 3ο αι. μ.Χ. κι ο Ησύχιος τον 5ο αι. μ.Χ. περίπου.

Ως τώρα αποτελούσε πρόβλημα η έλλειψη ενός κειμένου, γραμμένου στη μακεδονική διάλεκτο, έστω μιας απλής φράσεως: «kein Text, keine Inschrift, nicht ein einziger Satz», έγραψε κάποτε επιγραμματικά ο ονομαστός βιεννέζος γλωσσολόγος και ελληνιστής Paul Kretschmer². Και όμως ως μια από τις πρώτες επιγραφές με μακεδονικό διαλεκτικό κείμενο μπορεί τώρα να θεωρηθεί η επιγραφή: *Εὐρυδία Σίρρα Ευκλείαι* που βρέθηκε στη Βεργίνα και όπου το όνομα της μακεδόνισσας βασίλισσας *Εὐρυ-*

* Ανακοίνωση στο 2ο Παγκόσμιο Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας (2nd International Conference on Greek Linguistics), Salzburg 22-24 September 1995.

1. O. Hoffmann, *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum*, Göttingen 1906, σ. 103.

2. P. Kretschmer, «Sprache» στο: A. Gercke και E. Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, Leipzig - Berlin 1923, τ. 1/6, σ. 87.

δίκης απαντά ως *Εύρουδία*, με το μακρό -*ā* της μακεδονικής διαλέκτου³.

Νομίζω ότι η έλλειψη αυτή εξηγείται, από τη μια από το γεγονός ότι δεν βρέθηκαν ακόμα στη Μακεδονία αρχαϊκές επιγραφές – άλλωστε και εκείνες που προέρχονται από τη νοτιότερη Ελλάδα είναι ελάχιστες –, και από την άλλη από το γεγονός ότι η μακεδονική διάλεκτος ως συγγενική με τη διάλεκτο των Αιτωλών και των Ακαρνάνων⁴, αλλά και των Θεσσαλών⁵, και ως γρήγορη προφορική ομιλία, όχι μόνο δεν ήταν κατάλληλη να γράφεται, αλλά και μάλλον δεν πρόλαβαν οι Μακεδόνες να τη γράψουν. Και δεν ήταν κατάλληλη, γιατί επρόκειτο για γρήγορη προφορική ομιλία κατά την οποία αλλοιώνονταν και τότε η μορφή των λέξεων και επισκοτιζόνταν η ετυμολογική τους διαφάνεια εξ αιτίας φωνητικών και μορφολογικών μεταβολών, όπως συμβαίνει και σήμερα στα νεοελληνικά ιδιώματα και κυρίως στα βόρεια, των οποίων η αρχή ανάγεται στον 3ο αι. π.Χ.⁶.

Να αναφέρω μερικά παραδείγματα: Σήμερα π.χ. στο ιδίωμα της Αγιάσου της Λέσβου οι λέξεις της κοινής νεοελληνικής *άκρη*, *βιολιτζήδες*, *γνωστικοί*, *η παρέα του*, *κινούνται*, *λυπούμαι*, *(να) μιλήσεις*, *νοικοκυραίοι*, *ξεκινήσαν*, *ο (άρθρο)*, *ποντικός*, *τι είναι (αυ)τά* κτλ. προφέρονται ως *άκριγια*, *δγιαλαντζήδεις*, *γνουστσιό*, *γη παρέαγιαντ'τ*, *κ'νιόντου*, *ιλπούμι*, *(α)μ'λήξεις*, *ινκουτσουροί*, *ξιτσ'νήσαν*, *γιου*, *πουτ'κός*, *τίν'τα* κτλ.⁷. Επίσης, στο ιδίωμα του Βελβεντού οι λέξεις της κοινής νεοελληνικής *ανεψιός*, *γεμίζω*, *εμποδίζω*, *μαραϊνομαι*, *νερουλός*, *ξύνω*, *σμιλάρι*, *φροκάλι* κτλ. προφέρονται ως *αμ'ψιός*, *γιμόζου*, *αμπουδω*, *μαραγγιάζου*, *νουρλός*, *ξω*, *ζιμπλάρ*, *φουκάλ* κτλ.

Ακριβώς λοιπόν επειδή οι λέξεις αυτές εντυπωσιάζουν περισσότερο σε σύγκριση με άλλες, οι οποίες στα ιδιώματα αυτά αλλοιώνονται λιγότερο (π.χ. *ήλιους*, *νιρό*, *πιδί*, *ραντίζου*, *σύκου*, *τόπους*, *χουργιό*, *ψουμί* κτλ.) ή μένουν αναλλοίωτες (π.χ. *αέρας*, *βαθύς*, *γη*, *έλα*, *καλά*, *νήμα*, *πανί*, *χαρά*, *φέμα* κτλ.), γι' αυτό και όσοι συντάσσουν σήμερα ιδιωματικά γλωσσάρια τις ξεχωρίζουν και τις καταγράφουν ως τις πιο αντιπροσωπευτικές του ιδιώματος, μαζί φυσικά με άλλες άγνωστες στην κοινή νεοελληνική ή που

3. Α. Ι. Θαβώρης, «Συμβολή στην ελληνική διάλεκτο των αρχαίων Μακεδόνων» στο: *Αρχαία Μακεδονία 5* (Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο 10-15 Οκτωβρίου 1969), τ. 3, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 1473-1485. Πρβ. Σχολ. Ven. B = Ομ. Υ 404: *εί δὲ τρέποιτο τὸ η τοῦ πρωτοτύπου εἰς α, παρὰ Δωριεῦσι, διὰ τοῦ α: πρυμνάσιον, κορυφάσιον, οὕτως καὶ τὸ κοράσιον, ὃ μᾶλλον ἐστὶ Μακεδονικόν* (βλ. και Ο. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ὁ.π., σ. 24).

4. Βλ. π.χ. Titus Livius (3ος αι. π.Χ.) 31,19: Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines.

5. Ο. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ὁ.π., σ. 34.

6. Α. Ι. Θαβώρης, «Το προύν(ε)ικος του Ηρώνδα και η παλαιότητα των γνωστών γνωριμάτων των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων», *Δωδώνη* 9 (1980) 418, 422, 424.

7. *Αγιάσος* 82 (Μάιος - Ιούνιος 1994) 12, 83 (Ιούλιος - Αύγουστος 1994) 18, 30.

στο ιδίωμα παρουσιάζουν σημασιολογικές αποκλίσεις και άλλες ιδιαιτερότητες⁸.

Το ίδιο λοιπόν πρέπει να έκαμναν και οι μεταγενέστεροι λεξικογράφοι. Κατέγραψαν εκείνες κυρίως τις ιδιωματικές λέξεις της μακεδονικής διαλέκτου οι οποίες εντυπωσίαζαν με τη μορφή της προφορικής ομιλίας των Μακεδόνων ή παρουσίαζαν ιδιαιτερότητες. Για το θέμα αυτό ο Γ. Χατζιδάκης⁹ έγραψε επιγραμματικά: «Οί λεξικογράφοι οὔτοι [...] κατ' ἀνάγκην θὰ ἔπραττον ὅ,τι καὶ οἱ νῦν γλωσσάρια συντάσσοντες τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι θὰ συνέλεγον καὶ κατέγραφον οὐχὶ ὅσα ἐφαίνοντο αὐτοῖς κοινὰ καὶ ὁμαλά, ἀλλ' ὅσα ἀσυνήθη καὶ ἔκτροπα καὶ δὴ μάλιστα τὰ ξένα καὶ ἔκφυλα».

Και είναι γνωστό ότι οι αρχαίοι Μακεδόνες είχαν τη δική τους διάλεκτο (*μακεδονίζειν* - *μακεδονιστί*)¹⁰ που αποδεικνύεται συνεχώς, όπως και εδώ, ότι είναι ελληνική.

Επειδή όμως η γραπτή γλώσσα γενικότερα θέλει να αποτυπώνει ολόκληρη την αληθινή μορφή των λέξεων, γι' αυτό και οι Μακεδόνες, μόλις μπήκαν δυναμικά στο προσκήνιο της ιστορίας¹¹ και γνώρισαν τη γραφή από τους νοτιότερους Έλληνες, καθιέρωσαν, τουλάχιστο από τον 5ο αι. π.Χ., ως γραπτή και επίσημη γλώσσα, την αττική διάλεκτο, η οποία στο μεταξύ είχε καλλιεργηθεί ως γραπτή από εξαιρετους συγγραφείς και είχε επιβληθεί στον ελληνικό κόσμο από τους ισχυρότερους πολιτικά και πολιτισμικά Αθηναίους¹².

Ας έρθουμε όμως στο λεξιλόγιο της μακεδονικής διαλέκτου. Οι μεμονωμένες λέξεις που μας διέσωσαν οι λεξικογράφοι και οι γραμματικοί είναι, όπως είναι φυσικό, σχεδόν όλες ελληνικές¹³, όπως και τα ιστορικά ονόματα των Μακεδόνων.

Ανάμεσα όμως σ' αυτές υπάρχουν και μερικές, ελάχιστες, οι οποίες είτε μπορεί να είναι δάνεια από γειτονικές γλώσσες, πράγμα επίσης πολύ φυσικό, είτε είναι αυστηρά διαλεκτικές. Ορισμένες πάντως δεν δείχνουν ότι είναι ελληνικής αρχής, επειδή επισκοτίστηκε η ετυμολογική τους δια-

8. Α. Ι. Θαβώρης, «Τα γλωσσικά ιδιώματα του Νομού Κοζάνης ως βόρεια και οι κυριότερες ιδιορρυθμίες τους», *Μακεδονικά* 29 (1994) 300, 302.

9. «Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων», *Αθηνά* 8 (1890) 14.

10. Α. Ι. Θαβώρης, «“Μακεδονίζειν” και “μακεδονιστί”», *Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον*, τ. 5, Θεσσαλονίκη, ΕΜΣ - Σάκκουλα, 1992.

11. Δημοσθ. 9,21: μέγας ἐκ μικροῦ καὶ ταπεινοῦ [...] ἠῤῥηται, 18, 182: ἐκ μικροῦ καὶ τυχόντος γέγονεν ἀνεπίστως μέγας (ο Φίλιππος). Για τον Αλέξανδρο τον Α' (498-454 π.Χ.), βλ. Ηρόδ. 5,20.

12. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, τ. 1, München 1959, σ. 70: «das Attische wurde schon um 400 am Hofe zu Pella verstanden».

13. Ο.π., σ. 60.

φάνεια εξαιτίας φωνητικών και μορφολογικών αλλαγών που έχουν υποστεί στην προφορική ομιλία με την πάροδο του χρόνου. Και ακριβώς τις λέξεις αυτές κυρίως κατέγραψαν οι γλωσσολόγοι και λεξικογράφοι από την εποχή των χρόνων του Μ. Αλεξάνδρου. Οι ιδιωματικές αυτές λέξεις, επειδή προέρχονταν από την προφορική, γρήγορη συνήθως, καθημερινή ομιλία των Μακεδόνων, εντυπωσίαζαν με την αλλοιωμένη μορφή τους και με την άγνωστη ή τη διαφορετική σημασία τους¹⁴.

Τις λίγες αυτές λέξεις τις ξεχώρισαν οι ξένοι γλωσσολόγοι και ιστορικοί ήδη από τον περασμένο αιώνα και τις υπέβαλαν σε εξονυχιστική εξέταση. Μερικοί όμως προσπάθησαν να ανακαλύψουν σ' αυτές ινδοευρωπαϊκές ρίζες ή φωνητικά γνωρίσματα κοινά, όχι με την ελληνική γλώσσα, αλλά με τις ελάχιστα ή καθόλου γνωστές γλώσσες των γειτονικών με τους Μακεδόνες λαών, όπως είναι η Ιλλυρική, η Θρακική και η Φρυγική¹⁵, ή ακόμα και με τις γλώσσες απομακρυσμένων γεωγραφικά ινδοευρωπαϊκών λαών. Στηριγμένοι έπειτα σε εικασίες ή φανταστικές ομοιότητες ριζών και λέξεων των γλωσσών αυτών με τις πολύ λίγες άγνωστης αρχής λέξεις της Μακεδονικής, διατύπωσαν διάφορες θεωρίες: ότι τάχα η αρχαία μακεδονική ήταν κλάδος της Ιλλυρικής, ή ότι ήταν αυτοτελής «μικτή» γλώσσα, ή ότι ήταν απλώς συγγενική με την Ελληνική¹⁶ κτλ., αποκλείοντας την περίπτωση μια αρχαία ελληνική διάλεκτος, όπως η διάλεκτος των Μακεδόνων¹⁷, να έχει, εκτός από τα δικά της ξεχωριστά φωνητικά, μορφολογικά κτλ. γνωρίσματα, και κάποια δάνεια από τους γειτονικούς λαούς, όπως έχει κάθε διάλεκτος και ιδίωμα οποιασδήποτε γλώσσας.

Πρόκειται φυσικά για εντελώς εσφαλμένη αντίληψη.

Ο ισχυρισμός π.χ. ότι οι μακεδονικές λέξεις: *ἀδή* και *ἄδραία*, δεν ανήκουν στην ελληνική γλώσσα, ενώ είναι ολοφάνερο ότι πρόκειται για τις λέξεις *αἰθήρ* και *αἰθρία* των άλλων Ελλήνων, είναι ανάλογος με το να

14. Βλ. π.χ. Φρόν. (έκδ. Rutherford) 487: *ρύμη· και τοῦτο οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῆς ὀρμῆς ἐτίθησαν, οἱ δὲ ἀμαθεῖς ἐπὶ στενωποῦ. δοκεῖ δέ μοι και τοῦτο μακεδονικόν εἶναι. – παρεμβολή· δεινῶς Μακεδονικόν, καίτοι ἐνῆν τῷ στρατοπέδῳ χρῆσθαι.*

15. G. N. Hatzidakis, *Zur Abtammung der alter Makedonier, eine ethnologische Studie*, Athen 1897, σσ. 9-10· O. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σσ. 35-36: «Denn diejenigen barbarischen Sprachen die von den Völkern der nördlichen Balkanhalbinseln gesprochen wurden, sind uns gar nicht oder nur mangelhaft bekannt».

16. Γ. Ν. Κατζίδακης, «Και πάλιν περί του Ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων», *Επιστημονική Επετηρίς Πανεπιστημίου Αθηνών* (1911) 37-90· P. Kretschmer, «Sprache», τ. 1/6, σ. 87· E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, σ. 69· Α. Ι. Θαβώρης, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Ιωάννινα 1983, σσ. 44-46.

17. G. N. Hatzidakis, *Kurze Antwort des Professor Dr. G. N. Hatzidakis auf der Inhalt der Schrift Ethnologie von Makedonien, Geschichtlich- Nationaler Sprachlich- Statistischer Teil*, von Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig 1924, σ. 6.

ισχυρισθεί κανείς ότι οι λέξεις π.χ. *αδράχτι*, *αλέτρι*, *αυγό*, *βγαίνω*, *γίδια*, *καθρέφτης*, *μούχλα* της κοινής νεοελληνικής δεν ανήκουν στην ίδια γλώσσα στην οποία ανήκουν οι λέξεις *άτρακτος* (*ατράκτιον*), *άροτρο*, *ών*, *έκβαση*, *αίγες*, *κάτοπτρο*, *ομίχλη*.

Είχα γράψει παλαιότερα ότι: «κανένας [...] δεν μπορεί να αποκλείσει και την περίπτωση μερικές από τις λέξεις αυτές – τις μακεδονικές – να είναι ελληνικής αρχής, αλλά να φαίνονται ξενικές εξαιτίας των φωνητικών κτλ. μεταβολών που τυχόν έχουν υποστεί με το πέρασμα του χρόνου» και ότι: «από τις λίγες νομιζόμενες ξενικής αρχής δεν είναι απίθανο να αποδειχθούν κάποτε και άλλες ελληνικής αρχής»¹⁸.

Πραγματικά, όταν σε ειδική μελέτη διαπίστωσα ότι τα δύο βασικά φωνητικά γνωρίσματα των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων, δηλαδή η τροπή των άτονων *e* (*ε*, *αι*) σε *i*, των άτονων *o* (*ο*, *ω*) σε *ου* και αποβολή των άτονων *i* (*ι*, *η*, *υ*, *ει*, *οι*) και *ου*, εμφανίζονται ήδη από τον 3ο αι. π.Χ. σε αρχαίες ελληνικές διαλέκτους¹⁹, υποπεύτηκα ότι είναι πολύ πιθανό να υποκρύπτονται τα γνωρίσματα αυτά και στις αμφισβητούμενες ως ελληνικές λέξεις του αρχαίου μακεδονικού λεξιλογίου. Έτσι, άρχισα να επανεξετάζω τις λέξεις αυτές σύμφωνα με το πνεύμα αυτό. Τα πρώτα αποτελέσματα της έρευνας αυτής ήταν να αποδείξω ως ελληνικής αρχής τις εξής μακεδονικές λέξεις:

1. *Βλουρεΐτις*, προσωνομία της θεάς Άρτεμης. Είναι το επίθ. *φιλωρεΐτις* (η φιλούσα τα όρη) με αποβολή άτονου *i* και τροπή του άτονου *ω* (= *ο*). Πρβ. το επίθ. *ούρεία* για τη θεά. Το αρσ. *φιλωρείτης* μαρτυρείται ως επίθετο του Πάνα στην Παλατινή Ανθολογία²⁰.

2. *δρήγες*: *στρουθοί*. Είναι το *δειρήγες*, από το *δειρά* (δέρη), με αποβολή άτονου *ει* (= *ι*). Πρβ. την ηλιακή λέξη: *δειρήτης*²¹.

3. *έστερικοί* (*κύνες*). Αναφέρονται έτσι οι *τραπεζήγες* του Ομήρου ως μακεδονική λέξη από τον Στέφανο τον Βυζάντιο. Είναι το επίθ. *σιταρικοί* = οι οικόσιτοι²².

Εδώ θα εξετάσουμε τις ακόλουθες μακεδονικές λέξεις: 1. *άδη* και *άδραία*, 2. *άκραία*, και 3. *γάρκαν* και *γάρρα*.

Και αυτές οι λέξεις, επειδή η ετυμολογία τους παρουσιάζει ορισμένα φωνητικά προβλήματα, χρησιμοποιήθηκαν από ξένους γλωσσολόγους ως

18. Α. Ι. Θαβώρης, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων και τα νεοελληνικά ιδιώματα της Μακεδονίας (και της άλλης Βόρειας Ελλάδας)» στο: *Η γλώσσα της Μακεδονίας*, Αθήνα 1992, σσ. 205-206 (= Α. Ι. Thavoris, «The Greek Dialekt of the Ancient Macedonians and the Modern Greek Dialects of Macedonia (and the rest of Northern Greece)» στο: Α. Μ. Tamis (ed.), *Macedonian Hellenism*, Melbourne 1990, River Seine Press, σ. 248)· Α. Ι. Θαβώρης, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας...*, ό.π., σ. 42. Πρβ. C. Poghirc, «Considerations sur le lexique de l'ancien Macédoine», *Revue Linguistique* 5 (1969) 137: «une bonne partie des mots d'origine encore incertaine ont peut-être aussi de provenance grèque».

19. Α. Ι. Θαβώρης, «Το προύν(ε)ικος του Ηρώνδα...», ό.π., σσ. 418, 422, 424.

20. Α. Ι. Θαβώρης, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων...», ό.π., σσ. 205-206.

21. Ό.π.

22. Α. Ι. Θαβώρης, «Από το λεξιλόγιο της ελληνικής διαλέκτου των αρχαίων Μακεδόνων», *Νεοελληνική διαλεκτολογία*, τ. 2, Αθήνα 1998, σσ. 113-124.

επιχείρημα για να αμφισβητήσουν την ελληνικότητα των Μακεδόνων. Ας δούμε πρώτα τις λέξεις *ἀδή* και *ἀδραία*. Ο Ησύχιος έχει:

ἀδή· οὐρανός, Μακεδόνες. ἀδραία· αἰθρία, Μακεδόνες.

Σχεδόν όλοι οι γλωσσολόγοι και ιστορικοί αναγνωρίζουν ότι οι δυο αυτές λέξεις αντιστοιχούν στις λέξεις *αἰθήρ* και *αἰθρία* της αρχαίας ελληνικής, οι περισσότεροι όμως θεωρούν ότι τα φωνητικά γνωρίσματα που παρουσιάζουν είναι ξένα προς την ελληνική γλώσσα²³. Αυτά είναι: (α) η τροπή της άτονης αρχικής διφθόγγου *αι-* σε *α-*, (β) η τροπή του *θ* σε *δ*, και (γ) η αποσιώπηση του τελικού *-ρ* στη λέξη *ἀδή*. Είναι βέβαια και η κατάληξη *-αία*, αντί *-ία* στη λέξη *ἀδραία*, αλλά για τη μεταβολή αυτή δεν γίνεται πολύς λόγος. Ας δούμε λοιπόν τα γνωρίσματα αυτά.

(α) Για την τροπή της διφθόγγου *αι-* σε *α-*, η οποία παρουσιάζεται και στην αδέσποτη στον Ησύχιο συγγενική λέξη *ἀδαλός* (*ἀδαλός· ἄσβολος, Ησύχ.*) = *αἰθαλός*²⁴, αλλά θεωρείται από πολλούς μακεδονική λέξη²⁵, διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες, από τις οποίες οι κυριότερες είναι: (i) ότι το *α-* αντί της διφθόγγου *αι-* οφείλεται σε παράλληλο μεταπτωτικό τύπο της ΙΕ ρίζας **aidh-*: **adh-* = ελλ. *αιθ-*: *αθ-*²⁶, (ii) ότι ο μονοφθογγισμός *αἰ-* = *α-* οφείλεται σε ξένη επίδραση, π.χ. της Ιλλυρικής (Thumb, Schwyzer, Blumenthal, Krahe)²⁷, και (iii) ότι πρόκειται για πρωτοελληνικό νεωτερισμό²⁸.

23. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, τ. 1, Athènes (1954) 85, ²(1976) 342· πρβ. Γ. Ν. Χατζιδάκης, «Περί του Ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων», *Αθηνά* 8 (1890) 22· E. Schwyzer, *Griechische Grammatik* 1 (1959) 70: «zu ἀδή α aus αι vor Kons. (auch in ἀδραία· αἰθρία, ἄδαλος “Russ”) ist unbedingt ungriechisch (ā aus ai ist für die genannten Wörter nicht wahrscheinlich)».

24. Στα λεξικά της αρχαίας ελληνικής (π.χ. *LSJ*, *GEW* κτλ.) η λέξη τονίζεται στην προπαραλήγουσα: *αἰθαλός*· πρβ. όμως *αἰθαλόεις* και *αἰθαλέος*.

25. O. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 58, J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, σ. 342 σημ. 5.

26. O. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 37: «Die von Prellwitz [...] (= *BB* 23, 1897, 73) [...] geäußerte Vermutung, dass in ἀδή und ἀδραία als Stamm nicht *αιθ-* [...] sondern die Nebenform *ἄθ-* zu suchen sei überzeugt mich nicht».

27. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., σσ. 344 σημ. 1, 345 σημ. 1· Chr. Tzitzilis, «Ableitungen der idg. **aith-* “brennen” und **dau-* “dss” im Griechischen», στο: *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ*, Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 1991, 368-369. Ακόμα και ο Γ. Χατζιδάκης («Και πάλιν περί του Ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων», σ. 99, 1) έγραφε: «τό α έν αρχή λέξεως αντί αι [...] οίον ἀδή, ἀδραία, συναπτόμενα πρὸς τὸ αἰθήρ, αἰθρία [...] φαίνεται αντιβαίνον οὐ μόνον πρὸς τῆς Ἑλλ. γλώσσης τοὺς φωνητικούς νόμους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τῶν ἄλλων ἀδελφῶν γλωσσῶν, διὸ ἐλέγχεται ἀπίθανος ἡ σύναψις»· πρβ. και C. Poghirc, «Considérations...», ό.π., 139, ο οποίος θεωρεῖ «παράδοξη» (*étrange*) την παρουσία α στη θέση αι, ενώ, λέει, σε άλλες περιπτώσεις διατηρεῖται, π.χ. *ἀκραία*, *Αὐδναῖος* πριν από φωνήεν (ακόμα και στο ίδιο το *ἀδραία*), *δαίτας*, *εταῖρος*, *Γαιτέας*, *Δαίσιος*, πριν από σύμφωνο.

28. Chr. Tzitzilis, «Ableitungen...», ό.π., 369.

Κανέννας όμως δεν σκέφτηκε ότι υπάρχει και η περίπτωση οι λέξεις αυτές να είναι των μεταγενέστερων χρόνων, όταν η δίφθογγος αι είχε πάψει πλέον να προφέρεται ως αι και είχε μονοφθογγισθεί σε ε, οπότε οι λέξεις *αιθήρ*, *αιθρία*, *αιθαλός* κτλ. προφέρονταν πλέον από όλους τους Έλληνες ως **έθήρ*, **έθρία*, **έθαλός* κτλ. Και αυτό, όπως είναι γνωστό, συνέβη νωρίς. Παραδείγματα της προφοράς της αι ως ε υπάρχουν σε παπύρους ήδη από τον 2ο αι. π.Χ., όπου η αι γράφεται με ε, π.χ. *έγών* (= *αιγών*), *όρᾶτε* (= *όρᾶται*), *αύθεραίτως* (= *αύθαιρέτως*)²⁹. Ορισμένοι επιστήμονες μάλιστα πιστεύουν ότι ο μονοφθογγισμός της διφθόγγου αι = ε αρχίζει πολύ νωρίς, ήδη τον 6ο αι. π.Χ.³⁰.

Αξιοσημείωτο είναι ότι με ε (έψιλον) έγραψε τη λέξη *αιθρία* και ο Ησύχιος και μάλιστα με τονισμό που συμπίπτει με τον τονισμό των θηλυκών επιθέτων σε -α της κοινής νεοελληνικής: *έθρια*: *εὐδία* (πρβ. η *άγια*, η *βόρεια*, η *δολία* κτλ. της κοινής νεοελληνικής αντί η *άγια*, η *βορεία*, η *δολία* κτλ. της καθαρεύουσας και της αρχαίας ελληνικής). Με ε έγραψε επίσης ο Ησύχιος και τη λέξη *άκραία*: *άκρέα*: *παῖς θήλεια*, *Μακεδόνες*, όπως θα δούμε στη συνέχεια³¹.

Επομένως, το αρχικό άτονο α στις λέξεις *άδη*, *άδραία* και *άδαλός* δεν προέρχεται από την αρχαία δίφθογγο αι που προφέρονταν αι αλλά από τη μεταγενέστερη αι, η οποία είχε συμπέσει με τον φθόγγο ε. Έχουμε δηλαδή στις λέξεις αυτές τροπή του αρχικού άτονου αι- από ε- σε α-.

Παράδειγμα τροπής αρχικού άτονου ε- σε α- κατά τη μεταγενέστερη εποχή είναι η λ. *άργαλειόν* = *έργαλειόν* (βλ. LSJ, λ. *άργαλειόν*: later form for *έργαλειόν*) απ' όπου η κοινή νεοελληνική *ό άργαλειός* (N. Ανδριώτης, ΕΛ) κατά την ομηρ. λ. *ιστός* (Z 491: *τὰ σ' αὐτῆς έργα κόμιζε / ιστόν τ' ήλακάτην τε*) (Du Cange, λ. *άργαλειόν*: *και τὰ έργα σου άγωνίζου άργάλιον και ήλακάτην ubi αργάλιον dicitur quod ιστόν vocat Homerus*).

Περισσότερα παραδείγματα όμως τροπής αρχικών άτονων τόσο αι- όσο και ε- σε α- έχουμε στη μεσαιωνική και νέα ελληνική, όπως αι- > α-:

29. E. Mayser και A. Schmoll, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, Berlin 1970, τ. 1, § 4, III, *Laut- und Wortlehre*, 1. Teil, *Einleitung und Lautlehre*.

30. S.-T. Theodorsson, «Phonological Variation in Classical Attic and the Development of Koine», *Glotta* 57 (1979) 65.

31. Έμμεση μαρτυρία της προφοράς της αι ως ε ήδη από τον 3ο τουλάχιστο αι. π.Χ. είναι η λέξη *ματτύη*, με την οποία, κατά τον Αθήναιο (XIV 662), ασχολήθηκαν οι κωμωδιογράφοι του 3ου και 4ου αι. π.Χ. και η οποία χαρακτηρίστηκε και ως λέξη μακεδονική: *ματτύης· ή μὲν φωνή μακεδονική* (Ησύχ.). Άλλωστε ένας απ' αυτούς, ο Μόλπις ο Λάκων, την αναφέρει με το μακρό δωρικό *ᾱ*: *ματτύᾱ* και έτσι πέρασε και στη Λατινική. Ότι πρόκειται για τη μεταγενέστερη λέξη *αίματία* βλ. Α. Ι. Θαβώρης, «Η λέξη *ματτύα*, -η της ελληνικής διαλέκτου των αρχαίων Μακεδόνων», *Φιλερήμου αγάπησις. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Αγαπητό Γ. Τσοπανάκη*, Ρόδος 1997.

αθάλη (μεσν. και νεοελλ.)³² = αἰθάλη, λέξη συγγενική με τις αρχ. αἰθήρ, αἰθρία (*αἰθρ-αία) και αἰθαλός που είδαμε, αφνίδιος (μεσν. και νεοελλ.) = αρχ. αἰφνίδιος, αματιά (νεοελλ. ιδιώματα) = μεταγν. αἵματία³³. ε- > α-: αγγίζω (μεσν. και νεοελλ.) = αρχ. ἐγγίζω, αγνάντια (μεσν. και νεοελλ.) = τὰ ἐναντία, απάνω (μεσν. και νεοελλ.) = αρχ. ἐπάνω, αχινός (μεσν. και νεοελλ.) = αρχ. ἐχίνος³⁴.

Φυσικά η τροπή αυτή δεν είναι φαινόμενο υποχρεωτικό. Ανήκει, μαζί με την αποβολή αρχικού ε- (ε-, αι-), στις λεγόμενες «αλματικές» παθήσεις³⁵ και παρατηρείται συνήθως στις λέξεις που προέρχονται από την προφορική παράδοση. Σχετικά με την αποβολή αρχικού ε στην κοινή νεοελληνική έχουμε π.χ. από τη μια γίδι (αἰγίδιον), ματώνω, ματωμένος κτλ. (αἵματώ), λάδι (ἐλάδιον), λυθρίνι (ἐρυθρίνιον), ξυπνώ (ἐξυπνίζω - ἐξυπνώ), ρεβύθι (ἐρέβυνθος - ἐρεβύνθ-ιον) κτλ. και από την άλλη: αιτία, αιχμάλωτος, αιώνας - εκατό, ελιά, ελπίδα κτλ. Και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι μεταβολές αυτές είναι συνάρτηση του αρχικού φωνήεντος αι-, ε με το τελικό φωνήεν της προηγούμενης λέξεως «ἐν sandhi».

Αυτός είναι λοιπόν και ο λόγος που δεν έχουμε σε όλες τις λέξεις της αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου - άλλωστε τόσο λίγες - τροπή αρχικού άτονου αι- σε α-. Δεν παρατηρείται π.χ. τροπή αρχικού άτονου αι- σε όσες προέρχονται από τη λόγια παράδοση, όπως Αἰγαί, Αἰγαῖος, Αἰσχυρίων, Αἰανή κτλ.

Δεν έχουμε επίσης παραδείγματα τροπής όταν ο φθόγγος ε (ε, αι) δεν είναι αρχική άτονη συλλαβή, ή είναι γενικότερα τονούμενος μέσα στη λέξη. Επομένως, οι λέξεις ἄδδαι, Γαιτέας, πεζέταιροι Καρπαία, Κοριναῖος κτλ., ή Αἴσυμνος, λαιβα, Δαῖσιος, Δαῖται, ἐταῖροι κτλ. διαφέρουν από τις: ἄδῃ, ἄδραία και ἄδαλός³⁶. Απόδειξη η λέξη αἴθουσα, όπου το αρχικό αι- είναι τονούμενο. Η λέξη αυτή παραδίδεται από τον Ησύχιο ως ιδιωματική με τον τύπο αἰδῶσσα: αἰδῶσσα· τῆς αὐλῆς τὰ τειχία (πρβ. Ευστάθιο Θεσσαλονίκης 1547, 56 = Ω 238: αἴθουσα· αὐλῆς τειχία), και θεωρείται μακεδονική³⁷.

Ότι όμως υπάρχουν και σε αυτές τις περιπτώσεις εξαιρέσεις φαίνεται από τη νεοελλ. λέξη άντερο (βορ. ιδιώματα άνιρου, όπου τονισμένο

32. Ε. Κριαράς, *Λεξικό της μεσαιωνικής δημόδους Γραμματείας*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1969, λ. αθάλη· Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό (= ΕΛ)*, λ. αθάλη.

33. Ακαδημία Αθηνών, *Ιστορικών λεξικόν της νέας ελληνικής (= ΙΛΝΕ)*, τ. 1, εν Αθήναις 1933, στη λέξη αἵματία· Α. Ι. Θαβώρης, «Η λέξη ματτύα», ό.π., σ. 198 σημ. 43· πρβ. και σ. 199: αἵματτύα.

34. Ε. Κριαράς, *Λεξικό...*, ό.π.· Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό*, στις λέξεις.

35. Ε. Schwyzler, *Griechische Grammatik*, τ. 1, σ. 16: «sprunghafte Erscheinungen».

36. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., τ. 2, σ. 344.

37. Ό.π., σσ. 346-347· Ο. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 22, 59.

αρχικό $\acute{\epsilon}$ - τρέπεται σε $\acute{\alpha}$ -: αρχ. $\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon\rho\omicron\nu$ - μεσιν. $\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\rho\omicron$, από τα $\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon\rho\alpha$ - $\tau\acute{\alpha}$ $\acute{\nu}\tau\epsilon\rho\alpha$ - $\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\rho\omicron$).

Και όμως, ακριβώς επειδή οι γλωσσολόγοι δεν μπόρεσαν να εξηγήσουν σωστά τη διάκριση αυτή, τη χρησιμοποίησαν ως επιχείρημα για να διατυπώσουν την άποψη ότι οι λέξεις $\acute{\alpha}\delta\eta$, $\acute{\alpha}\delta\rho\alpha\acute{\iota}\alpha$ (και $\acute{\alpha}\delta\alpha\lambda\acute{o}\varsigma$) δεν ανήκουν σε διάλεκτο ελληνικής γλώσσας.

(β) Αλλά και η τροπή του θ σε δ , η οποία ανήκει στη γενικότερη συνήθεια των Μακεδόνων να τρέπουν τα δασέα σύμφωνα φ , χ , θ των άλλων διαλέκτων σε μεσαία β , γ , δ αντίστοιχα³⁸, θεωρήθηκε και αυτή ως επιχείρημα για το ίδιο συμπέρασμα. Όμως το πρόβλημα και πάλι είναι απλό. Τα σύμφωνα φ , χ , θ είχαν αρχίσει οι Έλληνες να τα προφέρουν ως εξακολουθητικά, διαρκή, όπως είναι και σήμερα, ήδη από τον 5ο αι. π.Χ.³⁹. Και ακριβώς τα σύμφωνα αυτά έτρεπαν οι Μακεδόνες, όχι πάντοτε όμως, και σε όλες τις περιπτώσεις⁴⁰, στα επίσης εξακολουθητικά β , γ , δ αντίστοιχα, στην καθημερινή τους ομιλία, επειδή, όπως πολύ χαρακτηριστικά έγραψε ο μεταγενέστερος σχολιαστής: $\tau\acute{o}$ β $\tau\acute{\omega}$ φ $\sigma\upsilon\gamma\gamma\epsilon\nu\acute{\epsilon}\varsigma$ $\acute{\epsilon}\sigma\tau\iota$ ⁴¹.

Για το θέμα όμως αυτό δεν χρειάζεται τώρα να πούμε περισσότερα.

(γ) Και ερχόμαστε στο πρόβλημα της αποσιωπήσεως του τελικού - ρ στη λέξη $\acute{\alpha}\delta\eta$. Και το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίστηκε ή μη ελληνικό (ungriechisch) ή ως επίδραση της θρακο-ιλλυρικής και χρησιμοποιήθηκε έπειτα ως επιχείρημα εναντίον της ελληνικότητας της μακεδονικής διαλέκτου⁴². Εξαίρεση αποτελεί ο E. Schwyzler (*Griech. Grammatik*, τ. 1, σ. 70).

Το - ρ - όμως και το - λ - είναι ευπαθείς φθόγγοι (στην αρχαία δωρική διάλεκτο της Κρήτης αλλά και σε άλλες γλώσσες μετατρέπονται σε φωνήεντα) και η αποσιώπησή τους παρατηρείται και στην ελληνική γλώσ-

38. G. D. Babiniotis, «The Question of Mediae in Ancient Macedonian Greek Reconsidered», στο: B. Brogyani & Reiner Lipp (eds.), *Historical Philology: Greek, Latin and Romance. Current Issues in Linguistic Theory*, Amsterdam - Philadelphia 1992, σ. 87.

39. H. Krahe, *Historische Grammatik des Griechischen, Laut und Formenlehre*, Würzburg 1949, σ. 33: $\zeta\acute{\iota}\kappa\alpha\iota$ (= $\delta\acute{\iota}\kappa\alpha\iota$), $\beta\omicron\iota\kappa\acute{\iota}\alpha$ (= Φοικία). Πρβ. Ηρόδοτος 7,73: $\text{Οἱ δὲ Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι, ἐκαλέοντο Βρίγες, χρόνον ὄσον Εὐρώπηοι ἑόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόσι, και 6, 45: Βρύγοι Θρήκες}$.

40. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., τ. 2, σσ. 368-359 σημ. 4· πρβ. Ευστάθιο Θεσσαλονίκης 1654 (= K 190): $\text{οὐδέποτε γάρ, φησί, κατ' ἀρχὰς λέξεων ἐκεῖνοι [οἱ Μακεδόνες] τῷ φ χρώνται, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ τῷ β}$.

41. Τον εξακολουθητικό χαρακτήρα του β πιστοποιεί και η συγγενείά του με το γ : αρχ. ελλ. $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$, αλλά και: ποτιγλέπω (LSJ) , όπως και ν. ελλ. $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$ και $\gamma\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$ (πρβ. V. Pisani, «La posizione linguistica del Macedone», *Revue internationale des études balkaniques* 1/5 (1937) 23).

42. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., τ. 2, σ. 344 σημ. 1.

σα. Ήδη οι Θεσσαλοί τον 3ο αι. π.Χ. πρόφεραν το *Λαρισσαῖοι Λασαῖοι*⁴³ και ο τύπος *Λάσα* που αναφέρει ο Ησύχιος (*Λάσαν· τήν Λάρισαν*) δεν απέχει πολύ από τον τύπο *Λάρσα* αντί *Λάρισα* που προφέρουν σήμερα όσοι μιλούν βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα.

Ο ίδιος λεξικογράφος, ο Ησύχιος, έχει π.χ. *ἔγμα· οχύρωμα* και είναι, νομίζω, προφανές ότι *ἔγμα* = *ἔργμα*, όπως και *στέγειν* αντί *στέργειν*⁴⁴. Αποσιώπηση του λ στην αρχή λέξεως έχουμε στο *ἱκμάν· λικμάν* του Ησύχιου (Frisk, GEW, λ. λικμάω). Να θυμίσω και την προφορά από πολλούς Γερμανούς σήμερα του τελικού -ei της γλώσσας τους ως -a, π.χ. Vat-a αντί Vat-ei.

Τέλος, για την κατάληξη -αία αντί -ία στη λέξη *ἀδραία* δεν έκανε, όσο ξέρω, κανένας λόγος, εκτός από τον Α. Fick, ο οποίος παράγει τη λέξη από ουσ. *ἄδρα* (= ομηρ. *αἴθρη*, αττ. *αἴθρα*) και την κατάληξη -ια. Νομίζω όμως ότι εδώ έχουμε αναλογικό σχηματισμό κατά τα επίθετα (από ουσιαστικοποίηση) σε -αία (= -έα), που είναι φαινόμενο συνηθισμένο στην Ελληνική, πρβ. αρχ. μακεδ. *ἀκραία* (βλ. κατωτέρω) – ν. ελλ. *τροχαία*, νεο-*λαία*.

Και τώρα έρχομαι στη λέξη *ακραία*. Ο Ησύχιος έχει:

ἀκρέα· παῖς θήλεια, Μακεδόνες, πρβ. *ἀκραία· παῖς θήλεια, ὑπό Μακεδόνων, Μέγα Ἐτυμολογικόν* (52, 187).

Από τους πρώτους ο Α. Fick⁴⁵ ετυμολογεί τη λέξη *ακραία* από το επίθετο της αρχ. ελλ. *ἀκραῖος* με τη σημασία *ἀκμαῖος*, όπως λέει στη λέξη *ἄκρ-ηβος* που σημαίνει: αυτός που βρίσκεται στην ακμή της ἡβης⁴⁶. Ο Hoffmann⁴⁷ δεν δέχεται την ετυμολογία αυτή, αφού λέει, πολύ σωστά νομίζω, πως και μόνο η λέξη *παῖς* είναι αρκετή να δηλώσει τον νέο άνθρωπο, όπως και το *ἄκρ-ηβος*. Κατά τον Hoffman το επίθετο *ακραία* σχηματίστηκε από το ουσιαστικό *ἄκρα*, όπως το *παρθενική* από το *παρθένο*. Στο *ἄκρα* όμως πρέπει να κρύβεται λέει η λέξη *κόρα* (= *κόρφα* - *κόρη*) = **ἄ-κόρα*, όπου το *κόρα* έγινε μεταπτωτικά -*κρα*, όπως *δόμος*, αλλά *μεσό-δμη*, *γόνος*, αλλά νεο-*γνόν*, *κεβαλά*, αλλά *κεβλά* (*κεβλή*)⁴⁸,

43. Α. Ι. Θαβώρης, «Το προύν(ε)ικος του Ηρώνδα...», ό.π., σ. 426· E. Schwyzer, *Dialectorum graecarum exempla epigraphica potiora*, Leipzig 1923 (= Hildesheim 1960), σ. 280.

44. Ν. C. Conomis, «Hesychiana III», *Glotta* 47 (1969) 205.

45. Kuhn' *Zeitschrift (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, begründet von A. Kuhn) [= KZ], Berlin 1877, τ. 32, σ. 197.

46. LSJ, στη λέξη: *ἄκρηβος*.

47. O. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 63· πρβ. και O. Hoffmann, «Makedonia», στο: *Real Enkyklopädie*, τ. 14 (1928).

48. O. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 50. Την αποβολή άτονων φωνέντων την ονομάζει ο Hoffmann κάθε φορά και διαφορετικά. Εδώ τον τύπο *κεβλήν* (*κεφαλήν*) πρβ. *κε-*

χωρίς να εξηγήσει το αρχικό α- στη λέξη **ἀ-κοραία* - *ἀ-κραία*. Προφανώς -*κ'ρά* + κατάλ. -*αία* (**κορ-α-αία* - *κ'ρ-αία*).

Τέλος, ο V. Pisani⁴⁹ απορρίπτει ως απίθανη την ετυμολογία του Hoffmann και προτείνει απλώς την παραγωγή της λέξεως από την αρχ. ελλ. *ἀκήρατος*. Ενώ ο J. Kalleris⁵⁰ προτιμά την παραγωγή από τη συγγενική με την *ἀκήρατος* λέξη *ἀκέραιος* (*ἀκεραία* - *ἀκραία*), δίχως να αιτιολογήσει τη σημασιολογική μεταβολή και την αποβολή του άτονου ε.

Νομίζω ότι ο Hoffmann πλησίασε την αλήθεια. Η δυσκολία όμως να εξηγήσει το αρχικό α- δεν τον οδήγησε στη βεβαιότητα και άφησε το ζήτημα ανοιχτό. Κατά τη γνώμη μου η λέξη *ἀκραία* έχει πράγματι την προέλευσή της, όχι ακριβώς από τη λέξη *κόρφα* (*κόρη*), αλλά από το αρσενικό της *κοῦρος*.

Πριν όμως προχωρήσω, θα ήθελα πρώτα να σημειώσω ότι και ένα άλλο επίθετο σε -*αῖος*, -*αία* προέρχεται από τη λέξη *κόρφα* - *κόρη* ως εξής: Από το ουσ. *κόρα* - *κόρη* σχηματίστηκε πρώτα ένα άλλο ουσιαστικό με την κατάληξη -*ίνα*: *κορ-ίνα* που σώζεται ως κύριο όνομα. Πρόκειται για τη γνωστή ποιήτρια από την Τανάγρα της Βοιωτίας *Κόριννα* (με ανέβασμα του τόνου, πρβ. *λευκός* - *λεύκη*, *σταυρός* - *Σταῦρος* κτλ.). Δεν ξέρουμε αν το *κορ-ίνα* ήταν υποκοριστικό ή μεγεθυντικό του *κόρη* (πρβ. νεοελλ. *αγόρι* - *αγορίνα*⁵¹ = *κορίτσαρος* κτλ.). Όμοιο επίθετο με την κατάληξη -*ινος* πρέπει να σχηματίστηκε και **κούρ-ινος* από το ουσ. *κοῦρος* και θα είχε και αυτό υποκοριστική ή μεγεθυντική σημασία, όπως το *κορ-ίνα*.

Από το **κούρ-ινος* προήλθε το γνωστό όνομα *Κύρ-νος* με το υ αντί του ου⁵² πιθανώς από επέμβαση των Γραμματικών, πρβ. *όφρυες* - *άβρουΰφες*, (*ρόφω*) *ρύφω* - *ρουφώ* - *ρούβοτός*· *ρόφημα*, *Ησύχ.* κτλ., ή *κούρη* = *κόρη* - επίθετο *κουρίδιος*). Σχηματίστηκε λοιπόν από το επίθ. *κορ-ίνα* άλλο επίθετο σε -*αῖος*, το *κοριν-αῖος*, το οποίο, όπως και το *ἀκραία*, αναφέρεται, όπως θα δούμε, σε *παῖδα*. Και δεν είναι τυχαίο ότι και οι δυο λέξεις *Κύρνος* και *κοριναῖος* είναι λέξεις μακεδονικές, και ιδού:

Ο Hoffmann, κατά σύμπτωση, μετά τη λέξη *ἀκραία* πραγματεύεται το μακεδονικό όνομα *Κύρνος*⁵³ και αναφέρει δύο σχετικά χωρία· το ένα είναι του Φωτίου: *Κύρνος, ἐρώμενος Θεόγνιδος, Μακεδόνες δὲ τοὺς σκο-*

βλά (= κεφαλά), τον ονομάζει συγκοπή (synkopierte Form), ενώ την περίπτωση **ἀ-κορα* > *ἀ-κρα* > *ἀ-κραία* (σ. 63) μετάπτωση (Ablautform).

49. V. Pisani, «La posizione...», σ. 29 σημ. 2: «forse *ἀκήρατος*».

50. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., τ. 1, σ. 89.

51. Κ. Μηνάς, *Η μορφολογία της μεγεθύνσεως στην Ελληνική γλώσσα*, Ιωάννινα 1978, σ. 184.

52. Α. Ι. Θαβώρης, «Το προυν(ε)ικος του Ηρώνδα...», ό.π., 412 κ.εξ.

53. Ο. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σσ. 63-64.

τίους Κύρνους καλοῦσιν, και το άλλο είναι το λήμμα του Ησυχίου στη λέξη σκότιος: σκότιος· νόθος, ὁ λάθρα γεννηθεῖς τῶν γονέων τῆς κόρης, τοὺς γὰρ μὴ ἐκ φανεράς, λαθραίας δὲ μίξεως γεγονότας σκοτίους ἐκάλου, ἔνιοι δὲ παρθενίους, ἄλλοι κοριναίους, καθάπερ Μαρσύας ἐν τῷ α'. Το επίθ. κοριν-αῖος πρέπει να είναι λέξη της ελληνικής διαλέκτου των Μακεδόνων, επειδή και οι δύο Μαρσύες που αναφέρονται ότι έγραψαν Μακεδονικά είναι Μακεδόνες: ο ένας από την Πέλλα, ο αρχαιότερος, και ο άλλος από τους Φιλίππους, ο νεότερος⁵⁴. Κοριν-αῖος λοιπόν στη μακεδονική διάλεκτο είναι ο σκότιος, το νόθο παιδί.

Ύστερα απ' αυτό ο σχηματισμός του επιθ. κοριν-αῖος από το κορ-ίνα και αυτό από το κόρη - κόρFα με οδήγησε στον σχηματισμό του επιθ. ἀκραία από ένα άλλο επίθετο που σχηματίστηκε από το ουσ. κοῦρος και την κατάλ. -αία. Και αυτό είναι το ἄκουρος.

Πρόκειται για επίθετο που αναφέρεται μόνο μια φορά (τῶν ἄπαξ ἢ λέξις, ὅπως θα μας πει ο Λεξικογράφος) στην Οδύσσεια (η 64):

Ναυσίθοος δ' ἔτεκεν Τηξινόρα τ' Ἀλκινόον τε.
τὸν μὲν ἄκουρον ἔοντα βάλ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
νυμφίον ἐν μεγάρῳ, μίαν οἴην παῖδα λιπόντα
Ἀρήτην· τὴν δ' Ἀλκίνοος ποιήσατ' ἄκοιτιν,

και έχει τη σημασία: αυτός που δεν έχει γιο (κοῦρον), δεν γέννησε αρσενικό παιδί, ὡστε να τον κληρονομήσει. Ἦδη μας λέγει ο Ησύχιος: ἄκουρον· μὴ γεννήσαντα παῖδα ἄρρενα· τὸν μὲν ἄκουρον ἔοντα (βάλ) ἀργυρότοξος Ἀπόλλων [...] μίαν οἴην παῖδα λιπόντα· τῶν ἄπαξ ἢ λέξις.

Εἶναι προφανές, νομίζω, ὅτι ἀπὸ το ἐπίθετο αὐτό, το ἄκουρος, σχημάτισαν οι Μακεδόνες ἐπίθ. ἀκουραία για να δηλώσουν το μοναδικό παιδί, την θήλειαν παῖδα ἀκούρων γονέων (ὅπως εἶδαμε στο παραπάνω χωρίο της Οδύσσειας: μίαν οἴην παῖδα = μια και μοναχὴ κόρη), γονέων που δεν εγέννησαν κοῦρον, ὅπως ἀπὸ το κορ-ίνα (και πιθανῶς και ἀπὸ κόρ-ινος) σχημάτισαν ἐπίθ. κοριν-αῖος. Ἐπειτα το ἀκουραία στη γρήγορη προφορική καθημερινή ομιλία των Μακεδόνων ἐγένε ἀκ'ραία, με αποβολή του ἄτονου ου, η οποία δεν αποκλείεται να συνέβαινε και στο ἐπίθ. ἄκουρος: ἄκ'ρος.

Ἐχουμε λοιπόν και ἐδῶ, πιθανῶς ἤδη ἀπὸ τον 3ο αι. π.Χ. (ο Ησύχιος δεν χρονολογεί τις λέξεις), το φαινόμενο της αποβολῆς ἄτονου ου (u) που συνεχίζεται ὡς σήμερα στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα. Ὅμοια αποβολή ἄτονου ου «ἐπὶ ἴσοις ὄροις», ἀνάμεσα δηλαδή στο κ και ρ ἔχουμε σήμερα σε βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα. Ο Α. Τζάρτζανος αναφέρει ὅτι

54. Ὁ.π., σ. 63.

στον Τύρναβο της Θεσσαλίας η *κουρούνα* (αρχ. *κορώνη*, όπως και στο Νησί των Ιωαννίνων)⁵⁵, το γνωστό πουλί, λέγεται *κρούνα*⁵⁶ και ο Ευθ. Μπουντώνας σημειώνει από το Βελβεντό της Δυτικής Μακεδονίας τη λέξη *καρακακρούνα* που την ερμηνεύει: *καρακαξο-κουρούνα*⁵⁷, ενώ πρόκειται για τη λέξη *κορακο-κουρούνα* (πρβ. *καρακάξα* = *κορακόκισσα*)⁵⁸. Την *καρακα-κρούνα* την ξέρω και εγώ από τα παιδικά μου χρόνια.

Δεν είναι επομένως καθόλου απίθανο, νομίζω, και το επίθετο του Δία *ἀκραῖος Ζεὺς* που αναφέρεται σε θεσσαλική επιγραφή (περιοχή της Δημητριάδος)⁵⁹, να προέρχεται και αυτό από το επίθ. *ἀκουραῖος* με τη σημασία: Ζεὺς προστάτης των *ἀκούρων* γονέων. Για την αποβολή άτονου, και μάλιστα υστερογενούς *ου* και στην αρχαία θεσσαλική διάλεκτο βλ. τον τύπο: Ἄπλου = ὦ Ἄπολλον σε επιγραφή του 3ου αι. π.Χ.⁶⁰. Το παράδειγμα αυτό είναι μια ακόμα επιβεβαίωση ότι η αποβολή του άτονου *ου*⁶¹ γινόταν και στη διάλεκτο των Μακεδόνων ήδη από τον 3ο αι. π.Χ.

Τέλος, θα ήθελα να τελειώσω με την επιβεβαίωση της ετυμολογίας της λέξεως *γάρκαν* = *χάρακα(ν)* προσθέτοντας νέα αποδεικτικά επιχειρήματα. Ο Ησύχιος έχει:

γάρκαν· ῥάβδον, Μακεδόνες, πρβ. και γάρρα· ῥάβδος, Ησύχ.

Για τη μακεδονική λέξη *γάρκαν*, η οποία από το ερμήνευμα στην αιτιατική οδηγούσε ήδη σε μια ελληνική λέξη, πάλι με αιτιατική σε *-αν*, ανακοίνωσα πριν από καιρό την ετυμολογία που θεώρησα σωστή, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για την αιτιατική της αρχ. ελλ. λέξεως *χάραξ*, ὁ (ή): *τόν (τήν) χάρακα(ν)*⁶². Η ανακοίνωσή μου ήταν σύντομη. Σημείωσα απλώς ότι στη λέξη έχουμε: (α) την κανονική τροπή «τη γνωστή μακεδονική» του *χ* σε *γ*, (β) την αποβολή του *α* (κατά τον λεγόμενο νόμο του Kretschmer⁶³, και (γ) το τελικό *-ν*, αναλογικά προς τα πρωτόκλιτα: *ήμεραν, χώραν* κτλ.

55. Αχ. Τζάρτζανος, *Περί της συγχρόνου θεσσαλικής διαλέκτου*, Αθήνα 1909, σ. 11.

56. Κ. Μηνά, «Ναυτικά από το νησί της λίμνης των Ιωαννίνων», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 22 (1980) 163.

57. Ευθ. Μπουντώνας, «Μελέτη περί τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ», *Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης* (Κοραής), τ. 1/2, Αθήνα 1892, σ. 36.

58. Χρ. Λάζαρης, *Τα Λευκαδίτικα*, Ιωάννινα 1970, σ. 64.

59. Ο. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ὁ.π., σ. 190 σημ. 102.

60. Α. Ι. Θαβώρης, «Το προύν(ε)ικος του Ηρώνδα...», ὁ.π., 422 (= P. Kretschmer, KZ 38 (18) (1905) 134.

61. Και μάλιστα υστερογενούς: ὦ Ἄπολλον > *ὦ Ἄπουλλον > Ἄπ'λλουν > Ἄπλου.

62. Α. Ι. Θαβώρης, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων...», ὁ.π., σ. 206.

63. *Glotta* 1 (1909) 26.

Την περίπτωση αυτή, που είναι νομίζω εύλογη και δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία, δεν την ανέφερε κανένας από τους γλωσσολόγους που ασχολήθηκαν με το λεξιλόγιο των αρχαίων Μακεδόνων, εκτός από τον Ο. Hoffmann, αλλά και αυτός σε μια υποσημείωση, για να την απορρίψει χωρίς συζήτηση⁶⁴. Όλοι τους πρότειναν διάφορες άλλες ετυμολογίες συνδέοντας κυρίως τη λέξη με τις λέξεις γάρ-ρα και γέρρον στα αδέσποτα λήμματα του Ησυχίου γάρρα· ράβδον και γέρρα· τὰ ἀπὸ καλάμων ἢ παπύρων ἐργαστήρια και τη λέξη γάρσανα στο λήμμα γάρσανα· φρύγανα, Κρήτες⁶⁵. Ο Frisk⁶⁶ θεωρεί ως αρχικό τύπο τον *γέρσον, απ' όπου γέρρον, με παράλληλο τον διαλεκτικό τύπο σε -αρ: (-ερ- / -αρ- = ινδοευρ. r), χωρίς να εξηγήσει όμως το ρκ στη λέξη γάρκαν (είναι λείει διαφορετική κατάληξη).

Κατά τον V. Pisani⁶⁷ η κατάλ. -κα, αν η γραφή, λείει, δεν είναι λανθασμένη, είναι υποκοριστική. Πάντως συνδέει και αυτός τη λέξη με τις γάρρα, γάρσανα, γέρρον. Τέλος, ο J. Kalleris⁶⁸ δέχεται την προέλευση της λέξεως από τη ρίζα Φρακ- / Φραγ- (πρβ. Φρήγ-νυμι), απ' όπου με μετάθεση Φαρκ-α = άρκα λέξη συγγενική με τις βρά-κος, βράκ-αλον, ράκ-τριαι κ.α.

Όλες αυτές όμως είναι προσπάθειες που στηρίζονται σε απλές εικασίες, χωρίς αποδεικτική αξία, όπως και του Α. Thumb, ο οποίος χαρακτηρίζει τη λέξη ως εντελώς ξενική (völlig fremdartig)⁶⁹.

Τα στοιχεία που παρουσιάζω εδώ υποστηρίζουν, πιστεύω, με μεγαλύτερη πειστικότητα την ετυμολογία των λέξεων γάρκαν (και γάρρα) από την αρχ. ελλ. λέξη χάραξ, αιτ. χάρακα(ν).

Τα στοιχεία αυτά είναι, πρώτα, μια σειρά από διάφορα λήμματα του Ησυχίου, όπου η λέξη χάραξ παρουσιάζεται συνώνυμη με τις λέξεις βακτηρία, κάμαξ, σκόλοψ, σταυρός, υποστήριγμα κτλ. Από το άλλο μέρος και η λέξη ράβδος αναφέρεται ως συνώνυμη με τις λέξεις βακτηρία και σκόλοψ. Ακολουθούν έπειτα δύο τελευταία λήμματα τα οποία πιστεύω ότι δεν αφήνουν πλέον καμιά αμφιβολία ότι οι λέξεις γάρκαν και γάρρα προήλθαν από την αιτιατική χάρακα(ν) της αρχ. ελλ. λέξεως ο (η) χάραξ.

64. Ο. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 68 σημ. 58: «Fern zu halten ist jedenfalls χάραξ».

65. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., τ. 1, σ. 136 (αναφέρονται εδώ οι: Α. Fick, Ο. Hoffmann, V. Pisani, Α. Thumb κ.ά.).

66. Η. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch* (= GEW), Heidelberg 1954, στις λέξεις: γάρκαν και γέρρον.

67. V. Pisani, «La posizione...», ό.π., 66.

68. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens*, ό.π., τ. 1, σ. 137.

69. Ό.π., σ. 137 (αναφέρεται και ο Α. Thumb, *Handbuch der griechischen Dialekten*, 2η έκδ. των Α. Thumb και Ε. Kieckers, Heidelberg 1932, § 9).

Ας τα δούμε. Ο Ησύχιος έχει:

βακτηρία· *ράβδος*.
 κάλυτρα· *σπάθαι φοινίκων, σκόλοπες, χάρακες, σταυροί [κάλλυντρα]*.
 κάμακας· *κοντάρια ὀρθὰ ἢ καλάμους ὀξείς*.
 κάμακες· *δοράτια ἰππικὰ καὶ ὀρθὰ ξύλα ὑπὸ ταῖς ἀναδενδράσι*.
 κάμαξ· *δόρυ, σχίζα καὶ τὰ ὑπὸ ταῖς ἀναδενδράσι ξύλα (πρβ. Σουΐδα: κάμαξ·
 χάραξ, ὀρθὸν ξύλον, λέγεται θηλυκῶς)*.
 κάμαξι· *τοῖς ὑποβαστάζουσι τὰς ἀμπέλους ξύλοις*.
 κάραξ· *στρώσω (καράξαι Mus., Schmidt: κάραξ· σταυρώσω Macdd.)*. Το χωρίο
 είναι εφθαρμένο. Διορθώνω: **χάραξ· σταυρός*.
 οἴνωτρον· *χάρακα, ἢ τὴν ἄμπελον ἰστᾶσι Δωριεῖς (πρβ. οἴν Η. Theogn. Mus. =
 P. Chantraine ap. L. Robert, Hellenica 10, 282,2)*.
 πασσάριος· *σταυρός*. Διορθώνω: *πάσσαλος (ἢ πασσάλιος)· σταυρός*.
 σκάμβυκες· *σκόλοπες, χάρακες*.
 σκάνδαλος· *οἱ δὲ σκόλοψ ἢ ῥάβδος ἢ ἀπωξιμμένη πάσσαλος*.
 σκόλοπες· *ὀρθὰ ξύλα, σταυροί, χάρακες*.
 σκωλος· *ράβδος*. Διορθώνω: *σκόλοψ· ῥάβδος*. Πρβ. Σουΐδα: *σκόλοψ ξύλον ὀξὺ
 καὶ οἱ τῶν φοινίκων [...], ἐπίσης: κάλυτρα· σπάθαι κτλ. ἑ.α., Ησύχ., πρβ. ἀκόμα
 Σουΐδα: σκόλοψ αὐτοῖς καὶ σχοῖνος ἀντεμπαγῶ, παροιμία· σχοῖνος εἶδος φυτοῦ
 κατὰ τὸ ἄκρον ὀξέος· λέγει οὖν ὅτι τρώσω αὐτοὺς ὡς σχοῖνος ὀξὺς καὶ ὀδυνηρός,
 ἐπειδὴ εἰώθασιν σκόλοπας ἐγκρύπτειν ἐν ταῖς ἀμπέλοις, ἵνα μηδεὶς ἐξ ἐπιδρομῆς
 καὶ εὐχερῶς κακουργῆ, σκόλοψ αὐτοῖς καὶ σχοῖνος ἀντεμπαγῶ ἵνα μηκέτι πατώ-
 σι⁷⁰ τὰς ἀμπέλους τὰς ἐμὰς καὶ τοὺς σκόλοπας, ἃς ἀνεῖχον ἀπὸ τῆς ὕλοτομίας,
 προσκόπτειν καὶ τὰ ἐδάφη ὀμαλίζειν*.

Ακολουθούν τα λήμματα *χάρακες* και *χαράκια*, όπου ο Ησύχιος ση-
 μειώνει: *χάρακες· τάφροι [...] καὶ ἀκανθώδη φυτὰ [...] καὶ οἱ κάλαμοι (ο
 εκδότης Schmidt εξηγεί: vitis substancula)*. *χαράκια· ὑποστηρίγματα*.

Και ερχόμαστε στα δύο τελευταία λήμματα, τα οποία, όπως είπαμε,
 επιβεβαιώνουν ότι οι λέξεις *γάρκαν* και *γάρρα* δεν είναι τίποτε άλλο
 παρά η αιτιατική *χάρακα(ν)* της αρχαίας ελληνικής λέξεως *ο*, η *χάραξ*,
 όπως την πρόφεραν οι Μακεδόνες βιαστικά στην καθημερινή ομιλία
 τους. Και ιδού *χαρτός· χαρᾶς ἄξιος ἢ βακτηρίαν* και *χάρκος· βακτηρίας*
 (πρβ. *βακτηρία· ῥάβδος*). Είναι ολοφάνερο εδώ ότι στο πρώτο λήμμα
 αντιστοιχούν δυο διαφορετικές λέξεις, όπως δείχνουν τα ερμηνεύματα:
 (1) *χαρᾶς ἄξιος*, και (2) *βακτηρίαν (= βακτηρίας, από: χάρκος = χά-
 ρακος, όπως στο επόμενο λήμμα: χάρκος· βακτηρίας)*. Τα λάθη αντιγρα-
 φής του Ησύχιου είναι γνωστά. Εδώ συγχέει τη γραφή *χαρτος* με τη

70. Το ρήμα *πατώ* με τη σημασία: *μπαίνω σε χωράφι ἢ σπίτι κλπ. για να κλέψω ἢ λεη-
 λατώ σπίτι κτλ.* (πρβ. Λεξ. Πρωΐας: «*κάμνω επιδρομήν, εισβάλλω εχθρικῶς που, λεηλατώ,
 ληστεύω*») συνηθιζόταν κυρίως ἐπὶ Τουρκοκρατίας και σώζεται σήμερα σε ιδιώματα της
 νέας Ἑλληνικῆς. Χαρακτηριστικό είναι και το δημοτικό τραγούδι: *παίσαν κλέφτις να πατή-
 σουν, να πατήσουν κι να πάρουν / μα σαν πάτησαν κι πήραν, πήραν άσπρα, πήραν γρόσια*
 (Μ. Παπαθανασίου, «Λαογραφικά Ἀρναίας», Χρονικά της Χαλκιδικῆς 13-14 (1967) 666).

χαρκος (= χάρακος), όπως και στο λήμμα γάρρα· ράβδος, όπου αντιγράφει τη λ. γάρκα (= χάρακα) ως γάρρα!

Στη μακεδονική λέξη γάρκα(ν) παρατηρούμε τα εξής γλωσσικά φαινόμενα:

(α) την αποβολή του άτονου α: χάρακα - χάρκα, όπως κεφαλήν - μακεδ. κεβλήν (από κεφ'λήν)⁷¹ και

(β) την προφορά του εξακολουθητικού χ των άλλων ελληνικών διαλέκτων ως γ· πρβ. βράγος· έλος, Ησύχ. Ο εκδότης Κ. Latte σημειώνει: «Macedon. pro βράχος». Πρόκειται για μεταπλασμό από τον τύπο τά βραχέα (ενν. ύδατα) - τα βράχια⁷².

Το θέμα όμως της προφοράς των δασέων φ, χ, θ ως β, γ, δ από τους Μακεδόνες είναι καθαρά φωνητικό και δεν συνέβαινε πάντοτε και σε όλες τις περιπτώσεις. Ανήκει, όπως είπαμε, στις λεγόμενες «αλματικές παθήσεις» και παρατηρείται συνήθως στην αρχή των λέξεων, όπως σημείωσε και ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης (1654 = Κ 190): οὐδέποτε γάρ, φησι, κατ' ἀρχάς λέξεων ἐκείνοι (δηλ. οι Μακεδόνες) τῷ φ χρῶνται, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ τῷ β, όπως π.χ. δέος· φόβος ἢ θεός, Ησύχ. (βλ. και ανωτέρω, σ. 99, σημ. 40).

Χρειάζεται ακόμα μελέτη κυρίως ως προς τα αδέσποτα λήμματα του Ησύχιου και άλλων συγγραφέων, στα οποία η παρουσία π.χ. β αντί φ αποδίδεται στους Μακεδόνες, ενώ το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και σε άλλες δωρικές διαλέκτους⁷³. Αξιοσημείωτο τέλος είναι και το γεγονός ότι στο περιβάλλον των συμφώνων αυτών υπάρχει συνήθως και η παρουσία υγρών, π.χ. Βερενίκη (Φερενίκη), Βίλιππος (Φίλιππος), Βρασιδάς (Φρασιδάς), γλωρόν· νομόν, Ησύχ. (= χλωρόν)⁷⁴, βράγος· έλος, Ησύχ. (= βράχος), ἀδή (αιθήρ), ἀδαλός (αιθαλός) κ.ά.

Θεσσαλονίκη

Α. Ι. ΘΑΒΩΡΗΣ

71. O. Hoffmann, *Die Makedonen...*, ό.π., σ. 50.

72. Α. Ι. Θαβώρης, Ουσιαστικά από επίθετα (και μετοχές) στη νέα ελληνική, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 23 και 60: [...] χαλκίς δὲ τίκτει ἐν τοῖς βαθέσιν [...] οἱ ἄλλοι (ιχθεῖς) [...] ὠθοῦνται μὲν εἰς τὰ βραχέα πρὸς τὸν τόκον, Αριστοτ., Ζ. Γ. 568^B-28.

73. Π.χ. βερνώμεθα· κληρωσώμεθα, Λάκωνες, Ησύχ. (= φερνώμεθα, πρβ. φερνή), βώνημα· εἶρημα, Λάκωνες, Ησύχ. (= φώνημα!), δάξα· θάλασσα, Ἠπειρώται, Ησύχ. (= δάσσα < θάσσα < *θάασσα < θάλασσα). Για την αποσιώπηση του λ, πρβ. θάσσα = θάλασσα (από: θά'ασσα), στα Τσακωνικά (Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνική Γραμματική, Ιστορική Εισαγωγή*, Αθήνα 1938 = Απαντα, τ. 3, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 306).

74. Ν. C. Conomis, «Varia Graeca», *Acta Classica* 9 (1966) 63-64.